RUS VA O‘ZBEK FRAZEOLOGIYASIDA INSONNING OBRAZLI TAVSIFINI IFODALOVCHI ZOONIMLAR

Musayev Bek Mustafaevich[1],
Kosimov Alijon Raxmatovich[2]
[1] «Terra Nova» xususiy maktabi o‘qituvchisi.
[2] Farg‘ona davlat universiteti, Rus filologiyasi kafedrasi dotsenti,
filologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD).

DOI: *https://doi.org/10.5281/zenodo.24538543*

Annotatsiya:*Mazkur tezisda rus va o‘zbek tillaridagi frazeologik birliklar tarkibida qo‘llanadigan zoonimlarning insonni obrazli tavsiflash vositasi sifatidagi o‘rni tahlil qilinadi. Turg‘un iboralar tarkibidagi hayvon nomlari ko‘chma ma’no kasb etib, insonning xarakteri, aqliy qobiliyati, hissiy-irodaviy xususiyatlari hamda mehnatga munosabatini baholash uchun xizmat qiladi. Tadqiqotda rus va o‘zbek tillari zoonimik frazeologiyasining umumiy, universal jihatlari hamda milliy-madaniy xususiyatlari aniqlanadi.*

Kalit so‘zlar: *zoonim, frazeologik birlik, rus tili, o‘zbek tili, lingvomadaniyatshunoslik, baholovchanlik, zoomorfik obraz.*

Kirish

Tilning frazeologik fondi muhim madaniy axborot manbalaridan biri bo‘lib, unda xalqning insonning ijobiy va salbiy fazilatlari haqidagi tasavvurlari o‘z aksini topadi. Ayniqsa, zoonimlar — hayvonlar, qushlar va hasharotlarning nomlari turg‘un birikmalar tarkibida ko‘chma ma’no kasb etib, inson xulq-atvori va shaxsiy xususiyatlarini obrazli ifodalash vositasiga aylanadi.

Rus va o‘zbek tillarini qiyosiy tahlil qilish natijasida ularda umumiy zoomorfik modellarning mavjudligi kuzatiladi. Masalan, tulki obrazi ayyorlik bilan bog‘lanadi: **«хитрый как лиса» — «tulkiday ayyor»**. Quyon qo‘rqoqlik ramzi sifatida namoyon bo‘ladi: **«трусливый как заяц» — «quyondek qo‘rqoq»**. Eshak esa o‘jarlik bilan assotsiatsiyalanadi: **«упрямый как осёл» — «eshakday qaysar»**. Bunday muvofiqliklar hayvonot olamini metaforik jihatdan idrok etishning har ikki tilda ham umumiy, universal mexanizmlari mavjudligini ko‘rsatadi.

Shu bilan birga, zoonimik frazeologiya o‘ziga xos milliy-madaniy xususiyatlarga ham ega. O‘zbek tilida xonaki va yuk tashishda foydalaniladigan hayvonlar obrazlari keng qo‘llanadi. Masalan, **«qo‘y og‘zidan cho‘p olmagan»** iborasi nihoyatda muloyim, yuvosh va tinchliksevar insonni tavsiflash uchun ishlatiladi. **«It hurar, karvon o‘tar»** maqoli esa atrofdagilarning tanqidi yoki qarshiligiga qaramay, belgilangan maqsad sari harakatni davom ettirish g‘oyasini ifodalaydi.

Rus frazeologiyasida esa o‘rmon hayvonlari va qushlari obrazlaridan faol foydalanish xarakterlidir. Ayniqsa, **ayiq** obrazi asosida shakllangan frazeologik birliklar rang-barangligi bilan ajralib turadi. Masalan, **«медвежья услуга»** iborasi foyda keltirish maqsadida qilingan, biroq aksincha zarar yetkazadigan yordamni anglatadi. **«медведь на ухо наступил»** iborasi esa insonda musiqiy eshitish qobiliyatining yo‘qligini ifodalash uchun qo‘llanadi. Ushbu misollar bir xil yoki

© Qo‘qon davlat universiteti | O‘zbek tili va adabiyoti kafedrasi
© “Smart Quill Publishing” nashriyoti | www.smartquillpublishing.uz

o‘xshash zoonimlar asosida shakllangan madaniy assotsiatsiyalarda rus va o‘zbek tillari o‘rtasidagi farqlar mavjudligini ko‘rsatadi.

Zoonimlar inson shaxsiyatining turli jihatlarini tavsiflash imkonini beradi. Jumladan, aql-zakovat va hayotiy tajriba **«хитрый как лиса»** — «tulkiday ayyor», **«стреляный воробей»** kabi birliklar orqali; hissiy-irodaviy xususiyatlar **«quyondek qo‘rqoq»**, **«eshakday qaysar»** kabi iboralar vositasida; mehnatga munosabat **«otday ishlamoq»**, **«работать как вол»** kabi frazeologizmlar orqali ifodalanadi. Insonning axloqiy xulq-atvori esa **«волк в овечьей шкуре»** («qo‘y terisidagi bo‘ri») va **«змея подколодная»** kabi obrazli birliklar yordamida tavsiflanadi.

Xulosa

Shunday qilib, zoonimlar rus va o‘zbek frazeologiyasida inson haqidagi baholovchi tasavvurlarni verbal ifodalashning samarali va sermahsul vositalaridan biri hisoblanadi. Har ikki tilda ayrim zoomorfik obrazlarning universal xususiyatlari mavjud bo‘lsa-da, har bir til o‘ziga xos madaniy assotsiatsiyalar tizimini shakllantiradi. Bunday farqlar xalqlarning tarixiy tajribasi, urf-odatlari, an’analari va milliy-madaniy xususiyatlari bilan chambarchas bog‘liq.

Zoonimik frazeologik birliklarni qiyosiy va lingvomadaniy jihatdan o‘rganish turli xalqlarning olamni idrok etish xususiyatlarini, xususan, insonning shaxsiy va axloqiy fazilatlarini baholashga doir milliy qarashlarini chuqurroq anglash imkonini beradi. Shu jihatdan mazkur birliklarni tadqiq etish nafaqat nazariy tilshunoslik, balki tillararo tarjima va madaniyatlararo muloqot uchun ham muhim amaliy ahamiyatga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Алефиренко Н. Ф. *Лингвокультурология: ценностно-смысловое пространство языка*. — Москва: Флинта; Наука, 2010. — 282 с.
2. Маслова В. А. *Лингвокультурология*. — 3-е изд. — Москва: Академия, 2007. — 208 с.
3. Мокиенко В. М. *Образы русской речи: историко-этимологические очерки фразеологии*. — Санкт-Петербург: Фолио-Пресс, 1999. — 464 с.
4. Телия В. Н. *Русская фразеология: семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты*. — Москва: Языки русской культуры, 1996. — 288 с.
5. Даль В. И. *Пословицы русского народа: сборник пословиц, поговорок, речений, присловий, прибауток, загадок и поверий*. — Москва: Русский язык, 2000. — 616 с.
6. Раҳматуллаев Ш. *Ўзбек тилининг изоҳли фразеологик луғати*. — Тошкент: Ўқитувчи, 1978. — 407 б.

© Qo‘qon davlat universiteti | O‘zbek tili va adabiyoti kafedrasi
© “Smart Quill Publishing” nashriyoti | www.smartquillpublishing.uz